

FIGURALNI FRAGMENT KASNOANTIČNEGA RELIEFA IZ CELJA

JOSIP KLEMENC

Pred začetkom izkopavanja na Sadnikovem vrtu v Celju leta 1950, ki smo ga opravljali v okviru arheoloških raziskovanj Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, smo odstranili nepotrebn material, ki so ga pustili raziskovalci prejšnjega leta. Pri tem delu smo dne 7. julija našli v kupu kamenja v srednjem apsidnem prostoru, t. j. v severozahodnem delu že preiskanega prostora, razmeroma tanko marmorno ploščico v obliki glave¹ Višina 10,8 cm, največja širina v ravni črti, ki gre čez korenino nosu, 8,8 cm, debelina 0,5 cm do 1,5 cm. Očitno je bil ta kos odbit od ploščatega reliefa, čeprav kljub skrbnemu iskanju drugih kosov nismo našli. Ovalna glava je bila s plitvim, toda ostrim urezom oddeljena od ostale površine; na levi gornji strani je videti še majhen del spomenikove površine, ki se drži glave.

Glava (slika 1) je na levi strani lepo ovalna, dočim je oval na desni strani precej nepravilen, in sicer je pri bradi stisnjen, del v višini nosa pa razširjen. Ali se je to zgodilo klesarju samo slučajno, ali je nameraval osebo res upodobiti individualno, tega ne moremo določiti. Glava je brez ušes. Klesar nam ne pokaže ravno mnogo tehničnega znanja, saj na samem obrazu ni nobenih plastičnih podrobnosti. Vse je narejeno v tehniki izpraskanja ali pa plitvega urezavanja. Nos je označen tako, da je površina okrog njegove korenine nekoliko globlje urezana kot pri nosnicah. Nos je pri korenu širok 1,8 cm, pri nosnicah pa 2 cm. Torej se le malenkostno razširi. Njegova dolžina pa znaša 3,5 cm. Zunanja stran leve očesne dupline je nakazana z nekoliko debelejšo, navpično, komaj

¹ Mestni muzej v Celju. Inventar v l. 1950 izkopanih predmetov št. 109.

0,5 cm dolgo črto, medtem ko je prostor med očesom in gornjim delom nosa razpraskan v raznih smereh tako, da nastane videz očesa od nosne korenine pa do omenjene navpične črte, ki je oddaljena od nosu 1 cm. Desna očesna duplina je pri korenu

Sl. 1

nekoliko močnejše izpraskana, toda izgine prav tako v oddaljenosti 1 cm od nosu v višino ostale obrazne plosčce.

Usta sploh niso izdelana, pa tudi ne naznačena. Enako ne lasje ali eventualni brki, od katerih ni nobenega sledu.

Ves lik nam razodeva, da se umetnik še bori s klesarsko tehniko in da imamo pred seboj čisto provincialno delo zgodnjega srednjega veka.

Za rimsko in tudi za našo provincialno umetnost, velja pravilo, da so upodobljene glave na reliefih skoraj vedno okrogle. Šele počasi prehajajo iz te oblike v oval, ki je tipičen za

zgodnji srednji vek. Sicer so riliefi iz tega časa precej redki, vendar so nam ohranjeni sem in tja nekateri liki, ki nam to potrjujejo.

V vasi Lenišče so našli nagrobno ploščo iz belega marmorja (sl. 2), višina 34 cm, širina 14 cm, debelina 6,7 cm. Na njej je upodobljen človek z dvignjeno desno roko. To je neverjetno slabo delo. Sedaj je v muzeju Kuršumljihanu v Skoplju.²

Glava ni shematično izdelana, temveč predstavlja individij, a je podolgovata. Zgoraj je širša kot spodaj, oči so pa označene z vdolbinami. Usta so komaj vidna vodoravna črta, ostalo telo je do pričetka nog ena sama plošča. Nogi sta narejeni vsaka posebej in obe obrnjeni na levo, kakor da pokojnik hodi. Desna roka ima sicer naznačen komolec, toda dviga se kvišku kakor preprosta debela palica. Spomenik je sedaj brez vsakega napisa, ker ga precej manjka zgoraj in spodaj. Kakor je to delo brez pravih proporcev, je vendarle klesar bolj obvladal klesarsko tehniko kot celjski; prav zaradi skoraj okrogle glave pa je ta spomenik verjetno še iz pozne antike.

Sl. 2

V Kavardarcih (Makedonija) so našli dva nagrobna spomenika. Prvi³ predstavlja dve osebi v edikuli, ki je naznačena s polkrožnim lokom in dvema stebroma. Nad njo je drevo, levo od njega polmesec, desno pa krog. Leva oseba bo možki, čigar

² Spomenik Srpske Akademije Nauka XCVIII., Beograd 1941—1948. Odeljenje društvenih nauka 77. N. Vulić, *Antički spomenici naše zemlje*, str. 76, št. 159.

³ Spomenik Srpske Kraljevske Akademije Nauka LXXVII., drugi razred 60, Beograd 1954. N. Vulić, *Antički spomenici naše zemlje*, str. 43, št. 25.

telo je štirioglato, njegov zgornji rob pa je prelomljen navzdol v obliki kota. V tem kotu stoji glava na kratkem vratu. Obe nogi sta obrnjeni na desno. Verjetno je ta oseba moška,

posebno še zato, ker je oseba na njeni desni strani oblečena v dolg prepasan hiton, čigar posamezne gube so natančno označene, a okrog glave ima zvit robec, kar so vse značilnosti ženskega lika.

Glavi obeh figur sta razmeroma precej okrogli, toda brez ušes; poznati je oči, nos in usta. Vrat je posebej narejen in valjaste oblike. Po svoji izdelavi spominja nagrobnik še na kasno rimsko klesarsko tehniko, vendar ga pa zaradi odsotnosti ušes in izdelave glave lahko že štejemo prav v pričetek srednjega veka.

Drugi nagrobnik,⁴ ki so ga našli prav tam (v Kavardarcih), predstavlja zopet dve osebi pod obokom, ki ga nosita dva stebra. Leva oseba ima izdelane, navzdol viseče roke in močne noge, obraz je okrogel, brez ušes, toda z valjastim vratom; upodobljena so usta, nos in oči. Verjetno je to moška oseba, ker stoji na njeni desni strani drug človeški lik, oblečen v nekakšno

Sl. 5

tuniko, da je dobro viden le spodnji del nog. To bi bila ženska oseba, ki je pa še precej okrogle glave z vratom, a brez ušes.

⁴ N. Vulić, l. c. št. 24.

Vsekakor imamo pred seboj spomenik primitivne izdelave, ki pripada istemu času, kakor pravkar omenjeni, saj je kljub okrogli glavi že brez ušes.

Iz Kavardarcev je tudi nagrobna plošča iz andezita⁵ (sl. 3) z grškim napisom in tremi zelo primitivno izdelanimi figurami. Osebe so v vdolbenem polju, desno in levo od njih sta dve rozeti, nad njimi pa polumesec. Telesa so štirioglata, zdolaj sta vidni vsakemu po dve pripadajoči nogi. Zgoraj, kjer bi moral biti vrat, je zgornja stran četverokotnika zlomljena navzdol v obliki kota, v katerem sedi glava brez vratu. Glave so ovalne oblike. Oči so označene z luknjami, usta pa s povprečno črto. Ovalne glave vseh treh likov so brez ušes, las in brkov in zelo podobne naši glavi iz Celja. Dve večji figuri na levi strani imata na prsih Andrejev križ \times in \times , dočim je pri tretji ta lik nekoliko pomanjkljiv \times . Andrejev križ je znak kristjana.

Danes je ta spomenik v Skoplju v Kuršumlji-Hanu.

Od reliefa iz Brodareva (Prijepolje)⁶ je ohranjen samo gornji del (sl. 4) s poprsji, a brez napisa. Tip moške glave je podoben naši, v kolikor nima ušes, je precej ovalne oblike in nima nobenih las, pa tudi brkov ne. Pač pa sta obe očesi bolj izdelani. Figura poleg moža je lik njegove žene, ki ima na glavi robec, kar je značilnost ženskega portreta tistega časa. Celotna izdelava kaže na provincijalnega mojstra in na čas okrog leta 500 po Kr. Ker predstavljajo na reliefih v tem času žene z robcem na glavi, smemo skoraj z gotovostjo trditi, da je naša celjska glava moška glava, ker je brez robca.

Že s samo primerjavo celjske glave z zgoraj navedenimi spomeniki pridemo do zaključka, da je glava iz Celja moška in da pripada zgodnjemu srednjemu veku. Če jo pa primerjamo še z nekaterimi podobnimi tipi, jo bomo mogli še natančneje opredeliti.

⁵ Spomenik SKAN LXXI, drugi razred 55, Beograd 1931. N. Vulić, o. c. str. 72, št. 164. N. Vulić je ta spomenik ponovno publiciral, ko ga je sam videl v publikaciji »Spomenik SAN« XCVIII, odeljenje društvenih nauka 77, str. 65, št. 151.

⁶ Spomenik SKAN LXXI, drugi razred 55. Beograd 1931. N. Vulić, o. c., str. 156, št. 329.

⁷ Kurt Böhner, Der fränkische Grabstein von Niederdollendorf am Rhein, Germania Jahrg. 28, T. 14, 1.

Ako primerjamo glavo iz Celja z nekaterimi frankovskimi skulpturami, ki predstavljajo Kristusa,⁷ n. pr. na nagrobnem spomeniku iz Meschenicha, tedaj vidimo, da je Kristusova glava obdana od žarkov, ki izhajajo iz nje (sl. 5). Celjska glava pa je z ozko in ostro zarezo ločena od okolice, zato bi bilo težko

Sl. 4

misliti, da predstavlja ta glava nekaj podobnega (glavo svetnika ali pa celo Kristusa).

Neverjetno bi bilo, da bi bila ta glava odbita od takega ali podobnega reliefa, kakor sem jih zgoraj omenil, ker je s takega spomenika tehnično zelo težko odbiti samo glavo. Verjetneje je, da je bila glava odbita od spomenika, čigar okvir

in notranji deli so sestavljeni iz samih kamnitih letvic, kakor je n. pr. nagrobnik iz Moselkerna,⁸ okraj Kochem (sl. 6).

Ta spomenik je razdeljen z vodoravno prečnico na dve polovici. V spodnji polovici je poševni Andrejev križ, v zgornji pa je enakokraki križ z odebljenimi konci (podoben nemškemu železnemu križu). Proti vrhu se spomenik konča s koničastim nastavkom. Na tem nastavku je upodobljena po-

Sl. 5

Sl. 6

kojnikova glava. Nad glavo, desno in levo od nje, je v reliefu še po en križ. Ovalna glava je izdelana v ploščatem reliefu brez ušes, las in brkov. Nos je plitvo vsekan, le oči so globoko in značilno izdelane. Nagrobni spomenik, ki se zožuje proti vrhu, oblika železnega križa in tudi Andrejev križ pripadajo Sredozemlju.⁹

Oblika celjske glave, kakor tudi njena velikost in vsa izdelava popolnoma ustrezajo glavi na frankovskem spomeniku iz Moselkerna. Tedaj, ko so razbijali in uničevali spomenik take

⁸ O. c. T. 14, 4b.

⁹ O. c. str. 73.

vrste, je prav lahko mogoče, da je ravno cela glava odletela od podloge, dočim je bilo vse drugo zdrobljeno na drobne kosce.

Ni izključeno, da pripada ta spomenik iz Celja enemu izmed germanskih plemen. To bi mogli biti Goti, Franki ali Langobardi. Po preseljevanju narodov, verjetno s prihodom Slovanov, je bil spomenik uničen; še tem prej, ako domnevamo, da je mogel biti spomenik tudi tedaj že krščanski. Tako je torej mogel biti uničen, ko so zasedli Slovenci tudi Celejo. Kdaj so pa postavili spomenik, je težko točno dognati. Stilsko spada v V. stoletje, verjetneje pa je, da izvira iz prve polovice 6. stoletja.

Na zemljišču, ki so ga prekopali leta 1948 in 1949, so našli po izjavi tedanjega vodstva izkopavanja nekaj človeških kosti, zato je možno, da so deli tega okostja pripadali grobu, nad katerim je stal spomenik s to glavo.

A FIGURAL FRAGMENT OF A LATE ROMAN MONUMENT FROM CELJE

Among the archaeological materials excavated in the garden of Sadnik at Celje there was found a relief marble head, probably struck off another larger object. The head has been kept in the Town Museum at Celje. Its length is 10.5 cm, its greatest breadth passing across the root of the nose is 8.5 cm. The head had been struck off a larger relief. On the left upper part one sees a deep cut by which it had been struck off the surface. Its shape is decidedly oval. The cut of the nose is flat, the width at its root is 1.8 cm, at nostrils 2 cm. The nose cut is somewhat deeper at the root than at the nostrils. The socket of the right eye is scratched out somewhat deeper just at the root of the nose, while the outer part of the left eye socket is marked by a thicker vertical line, hardly 0.5 cm long. The mouth is not worked out. The left lower side of the face is not perfectly oval, it is somewhat flattened in. Perhaps the artist would, in this way, mark the chin, but he omitted it on the other side. There are no traces of hair, and ears are missing. The whole work shows that the stone-cutter was struggling with principles of stone cutting. All is worked out by scratching and flat cutting (Fig. 1).

In Antiquity round head is the characteristic feature for the Roman art as well as for our provinces. Only with the decay of the Roman Empire round passes to oval which is the characteristic feature of the early Middle Ages. These are some instances of that period:

Lenišče in Macedonia (Fig. 2): tomb-slab showing a man marching to the left. His head is nearly oval, the eyes are marked by deep imprints,

the mouth is a horizontal line. There are no ears, as this head is not yet decidedly oval it probably dates from late antiquity.

Kavadarci in Macedonia: several reliefs, published by N. V. Vulić, belonging to the early Middle Ages. They show oval heads without hair and ears.

Kavadarci: a tomb-slab of andesite (Fig. 3) showing three persons in flat relief. All heads are oval without ears, hair and moustache. The addition, various kinds of crosses, prove that it belongs to the early Middle Ages.

Brodarevo: A relief (Fig. 4) showing two persons, a man and a woman. The woman wears a head-cloth, the man's head is oval, uncovered, hairless and without ears.

The head of Celje looks like male heads, I am sure it represents a man. Moreover, certain details (earless oval, flat relief etc.) permit the conclusion that it belongs to late Antiquity or early Middle-Ages. Perhaps this head was a part of some tomb, but there are no proofs of that. Possibly the head belonged to a tomb-monument composed of stone-listels which partly constitute the frame of the monument and partly shape various crosses. Such a tomb-monument is e. g. known from Moselkern in West Germany (Fig. 6).

The monument might have been destroyed as well as the town of Celje by Huns (ca. 452 A.D.) or after the arrival of Slavs.